

ACC. N:R M. 13800: 1-10. + *Kro*

FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

Landskap: *Skåne*

Upptecknare: *Olof Pettersson, Tågarps, Tommarps*

Härad: *Järrestad*

Berättare: *Uppt. fader Mårten Pettersson*

Socken: *O. Tommarps*

Berättarens yrke: *Lantbrukare*

Uppteckningsår: *1954.*

Född år *1835* i *Stiby församl. (Komstad)*

*När den nya tiden kom till bygden. s. 1-10.*

*LwF 73  
(Pristärl. i  
Ystads All-  
wands 14/11  
1953.)*

*11/11*

Skriv endast på denna sida

Tågarup, Tomteup

När den nya tiden kom till bygden.

Ref 73

Krit.

"Den gamla goda tiden" är ett uttryck, som man en och annan gång får höra, då våra dagars skattetryck m. m. diskuteras. Men frågan är väl om någon av oss skulle vilja leva under de förhållanden och med den standard, som för hundra, eller låt oss säga för femtio år sedan, var rådande i vårt gamla kära fästerland.

Min far, som var född i en landskommun i Limniskansstrakten på 1830-talet, berättade ofta om sina barndom, om förhållandena under hans ungdom och om tidens gång och förändringar.

Då hans hem genom faderens död blev utan försörjare gällde det för modern att efter bästa förmåga söka klara sitt och de fyra minderåriga barnens uppehälle. Det lilla bidrag, som erhöles från kommunen var så ringa, att det närmast kunde betraktas som obetydligt, utan det gällde att genom eget arbete söka skaffa det nödvändigaste. Ett dagsverke betalades med en "holvskilling" eller en "plåt" resp. 25 och 33 äre. Ett dagsverke började vid soluppgången och slutade ej förrän

M. 13800:2.

solen gått ned. Detta var om sommaren och om  
hästerna då det fanns arbete utomhus vid lantbruket.

Helst den långa vintern fanns det i allmänhet ej  
någon sysselsättning, utan då fingo kardarna  
plockas fram, eller blev det kanske spinnsacken,  
ofta kallad "svälsäckarna", som fick sättas i gång.

Kanske var ullen redan kardad och gammal spunnit,  
då kom vävstolen in. Tyg till kläder s. k. värken  
vävdes ju hemma och likaledes lakansvär och  
duktyg. Arbetet bestod med några åren ju alu  
och dagspöskjanten blev ej stor och kunde omöjligt  
med den allra största sparsamhet räcka till mat  
för dagen. Det kunde därför hända att en måltid  
kom att bestå av potatis dagpad i saltlake, eller  
av potatisskivor, som stektes på kakelugnen.

En och annan gång kunde det hända att den  
"gärakvingja" som skulle ha något spunnit eller  
vävt, kom med ett bröd eller en "krack milch"  
(kraka med mjölk) samtidigt som hon grauskade  
sitt arbete.

Det var en hård tid. Någon ordnad skolgång  
fanns det ännu ej. Det var ju först år 1842  
som den svenska folkskolan föddes. Dess-  
förinnan utövades undervisningen av någon  
gammal soldat eller av någon annan person,  
som varit lite ute i världen och på ett eller  
annat sätt kommit att lära sig att läsa

och skriva samt räkna. Ja, skoltiden blev ej så lång. Vid sju å åtta års ålder var det för pojkar att laga plats som "härer" (vaktpojkar) och för flickorna att söka få vara på någon gård som hjälpreda. Lönen bestod huvudsakligen av födan samt möjligen något klädesplagg.

Men tiden gick, och efter konfirmationen tog far plats som dräng. Lönerna gällde för ett år åt gången, och lönen bestod av kläder samt mat och husrum, en s. k. drängkammare, som var så ståt att det räckte in i sängen.

Lantbrukarnas inkomst i reda pengar voro minimala. På ett lantbruk om cirka 100 tunnland hade man så liten kobesättning att man ej erhöll mera mjölk än som användes i hushållet. Svin uppfödades endast till husbehov. Hästarna voro de djur som erhöles den bästa användningen, under det att korna utfodrades så dåligt att de ofta ej kunde resa sig då de stått inne i ladugården under de långa, mörka vintermånaderna. De enda i reda penningar förvärfvade inkomsterna erhöles för de tunnor spanmål som försålles till köpmännen i Simrishamn eller Ystad. Det var huvudsakligen till skatterna man behövde pengar. I hushållet användes ju mest produkter från det egna hemmanet. Kaffe b. ex. var ju så gott som okänt och avnjöts ju till en början endast vid högtidliga tillfällen samt om söndagen.

Jordbruket bedrevs efter helt andra närmare anmärkningar.  
En stor del av hemmanet låg som betesmark, och den odlade jorden brukades ensidigt, och grädan kunde givetvis ej bli så stor, då jorden aldrig erhöll någon gödning och sällan gödslades. Något slags rotfrukter med undantag av potatis odlades inte.

All säden högs med liar varefter den bars lös ihop och sattes i runda stackar. Ett undantag härifrån var dock råg som bands i krävar. Sedan grädan blivit inbärgad och utarbetet, slämjning m.m., klarats av började kröknigen av säden, vilken verkställdes med släjlar (slagar). Ett tidvödande och enformigt arbete med en lång arbetsdag, som började kl. 3 på morgonen, man kröskade otta, och sedan fortsatte man hela dagen, på samma sätt nästa dag, och nästa och hela vintern.

När kom den nya tiden till bygden? All utveckling går långsamt, steg efter steg, så att någon särskild tidpunkt kan nog ej bestämmas.

En av orsakerna till att en förändring inträdde borde vara de lantbruksskolor och större gårdar som mottogo elever vilka sedan i sin tur meddelade sina kunskaper i hembrakten.

Tidningarna erhöles också allt större spridning och meddelade nyheter och råd och rön från olika delar av världen.

Som en tredje orsak till utvecklingen kan nämnas

samfärdsmedlen. Det var en stor dag för bygden då järn-  
vägen öppnades för trafik. Jättelika framsteg gjordes  
på alla områden såväl inom jordbruket som för in-  
dustri och hantverk.

Antäggandet av sockerfabriker så att betodlingen  
kam i gång hade också varit ett stort steg framåt.  
Genom denna gren av lantbruket tillfördes det samma  
större inkomster, som kunde användas för inköp  
av de nya redskap och maskiner, som nu till-  
verkats och kommit i marknaden. Vid betodlingen  
blev jorden mera intensivt brukad och därjämte  
rensad för ogräs. Mera gödning inköptes så att  
den kom i högre kultur, varigenom större skördar  
erhöllas, och den allmänna levnadsstandarden höjdes.

Föreningsväsendet, bildandet av andelsmjörier,  
slakterier och lantmannaföreningar m. m. hava  
i hög grad bidragit till att höja lantbrukets ekonomi.

I det föregående har nämnts huru som hela grödan  
traskades med slagar. Det var gott om arbetskraft  
på den tiden. Industrien hade ej arbete för så stor  
personal så det var till att skamma på landet och  
laga det arbete som fanns. Men efter hand som grö-  
dorna blevo större skaffade man sig på 1870-80-  
talen traskverk, som drevs med hästvandring.  
Dessa maskiner avlöstes sedermera på de större  
gårdarna av ångtraskar och vid de mindre jord-  
bruken vid sekelskiftet eller något senare av motor-

kräskarna, Thormönius m. fl. Dåtidenes kräskvete var dock ej av den fulländade beskaffenhet som senare tidens utan saknade såväl halmpress som sädes- och agnfläkt. Det behövdes därför mycket folk till kräkningen, 12 till 15 personer beroende på de lokala förhållandena.

Genom den alltmer rationella jordbruksdriften ökades välståndet, så att man fick råd att genomföra förbättringar av byggnaderna, såväl av boningshusen som av loggänger och stallar. Tacken, som varo av halm, utbyttes mot sådana av mer hållbart material: spån och papp eller tegel samt senare eternit eller plåt. En bidragande orsak till utbytet av halm-tacken kunde ha varit eldfaran. Lokomobilen och fabriksmotorn varo ganska eldfarliga saker, och det var även utbytet av den gamla öppna skardstenen mot värstacken. Halm-tacken blevo också numera jämfärelsevis dyra då arbetet med kräkningen och tillverkningen av länghalmen måste ske för hand, och ett dylikt tack hade relativt kort livslängd, högst 15 å 20 år.

Brandstodsbolagen höjde även avsevärt premierna för en halm-täckt gård.

På grund av den allt större kreatursbesättningen jämte ökad uppfödning av svin måste till- och nybyggnad av ladugård och svinstall företagas. Man förstod att djuren för sitt välbefinnande behövde mera luft och ljus än det

de gamla stallarna erbjöda. Nya byggnadsmaterial tillverkades numera och kommo i marknaden. Främst bland dessa cementen, som kunde användas nästan till allting, till brädor och golv, till urinbrunnar och gödselstäder m. m.

Ett gammalt talesätt säger att en förständig lantman bygger först stall och uthus innan han reparerar eller ställer om ny bostad. Och det blev nog så härvidlag många gånger. Men Buren kom också slutligen till bäningslängan. Nya möbler anskaffades, väggarna tapetserades, det målades och gjordes fint och fönstren fingo gardiner. Det rum, som dock fick genomgå den största förändringen var köket. Här måste restaureras riktigt på allvar. Golvet bestod vanligen av flis (kalksten) hämtad från stenbråttan i Hemstad, eller kanske var det lagt av tegel. Väggarna varo grovt putsade och kalkade. Vidare fanns det den stora öppna skorstenen, på vars eldstad maten tillagades. Lpis fanns inte, men väl en bakugn, som eldades från den stora skorstenen. Någon tvättstuga hade man inte, utan en s. k. inmurad kittel eller gryta fanns också i köket. Dessutom fanns det en vask (diskbänk) av trä med avlopp genom ett hål i väggen. Fallriken och övrig servis placerades efter diskningen i en hylla på väggen, "karahyllan", och skedarna i ett "skearhus". Med knivar och gafflar hade man ej besvär. Var och



en av husfolket hade nämligen sin "fällkär" i fiskan och denna användes vid måltiderna. Tillgång till vatten fanns ej i köket, utan detta fick bäras in från gårdens brunn, varifrån det drogs upp med "brännkrag" eller "brännjung". Hantike var brunnen försedd med en pump tillverkad av en genomborrad brästock.

Förbättringarna av köken företogs mestadels i skapper. Till att börja med genom insättandet av en köksspis och sedermera genom rivning av den stöymmande skorstenen, vilken ersattes med en röstack. Vidare tog man också ner bakugnen, som ju ej längre användes, då bröd levererades av bagaren. Så förändrades köket efter hand till det praktiska och vackra rum det nu är, försedt med aga- eller elspis, varmt och kallt vatten, rastfri diskbänk, bordsskivor av persbärspisplattor, o. s. v., ett kök, som våra förfäder ej ens med den mest livliga fantasi hade kunnat föreställa sig.

I min ungdom firades söndagen som en verklig vila- och helgdag. Man följde bokstavligen orden i Luthers Katekes om gäromålen på söndagen: "endast det arbete, som kristlig kärlek fordrar, och man ej utan våda kan uppskjuta må även på vilodagen förväntas." Nästan varje söndag gick man i kyrkan, och var man av en eller annan anledning hemma lästes högt en predikan över dagens text ur Luthers själaskatt eller ur någon annan

På den tiden fanns det ingen socialvård att tillika till,  
utan var och en fick efter bästa förmåga hjälpa sig.  
För öfrigt ansågs det som en skam att behöva säga  
emot hjälps av andra och i synnerhet av kommunen.

Som avslutning på dessa anteckningar kan man  
nog säga att det aldrig i vårt lands historia funnits  
en tid, som präglats av så stor utveckling i  
såväl andligt som materiellt avseende som det  
senaste halvsekle, och att ingen generation fått  
emottaga ett sådant arv som den kommande  
får övertaga.

pastilla. På många ställen brukade man dagligen läsa morgon- och aftonbön. Religionen hade ett fast grepp om människorna. Under 1800-talet kallades församlingsbarna en gång om året till husförhör.

Till detta måste alla infinna sig. Hade någon förhinder fick han gå till det efteråt anordnade "restförhöret". Att respekten för sockenprästen var stor framgår däraf att det berättas om personer som i vanliga fall minst av allt tänkte på katekesen stego upp tidigt om morgnarna för att genom översättning förkovra sina kunskaper och nyssliga minnet av de många styckena i "frågebogen", vilka man helst skulle kunna utantill.

"Limbrishamnsbladet" var den tidning, som man vid sekelskiftet läste i de flesta hemmen i sockarna runt staden d. v. s. Limbrishamn. Tidningen utkom tre gånger i veckan och kostade för året, om jag minns rätt, 3 kr. 35 öre. Men man hade inte så gott om pengar på den tiden, och man vände därför på slantarna mer än en gång, innan man lämnade dem ifrån sig. På grund härav slog man sig samman 3 à 4 stycken eller flera för gemensam tidningsprenumeration.

Som av det ovannämnda framgår hade man en helt annan åsikt om prästens värde än nutidens människor. Man hade liksom gamle kung Gösta funnit att "prästen är en god vän i nöden."

Uppgt. &amp; ber. Olof Pettersson

Tågarp, Tommarp

Berättare min fader Märten Pettersson

Född 1835 i Kamstad, Skiby församling.

Skåne

FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folklivs-  
forskning vid Lunds universitet

Uppgt. år 1954

## Redaktionen av Ustads Allehanda, Ustad.

I anledning av den utlysta prästävlan insänder jag härmed några anteckningar från flydda tider grundade dels på minnen av vad min far berättat och dels på egna iakttagelser.

Min far, Märten Pettersson, var född i Kamstad, Skiby församling år 1835 och dog i Tågarp, Tommarp år 1922. Spälv har jag hela mitt liv varit bosatt i Tommarp och det är från denna socken och orten därantill som mina anteckningar härröra sig.

Hälsningsfullt  
Olof Pettersson.

Tågarp, Tommarp den 28 januari 1954.